

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi Istanbul University Journal of Women's Studies

Başvuru: 13.08.2021

Kabul: 16.02.2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Toplumsal Cinsiyetin Çevresel Adalet ve İklim Değişikliği Bağlamında Türkçe Literatürdeki Görünürlüğü

Making Gender Visible in Turkish Academic Literature on Climate Change and Environmental Justice

Rakibe KÜLCÜR¹

Öz

Toplumsal cinsiyet konusunun dünya literatüründe çevresel adalet ve iklim değişikliği bağlantısında önemi giderek artarken, bu konu Türkçe akademik çalışmalarda marjinal bir konu olmaya devam etmektedir. Kadınlar çok sayıda eşitsizlik ve bunun sonucu olarak dezavantajla karşı karşıyadır ve bu yüzden çevresel adalet tartışmalarında feminist bakış açısı gereklidir. Bu makale çevresel adalet ve iklim değişikliği bağlamında toplumsal cinsiyet faktörünün önemini ortaya koyarak, bu konuda olan açığı ortaya çıkarmak ve Türkçe literatüre kaynak kazandırmayı amaçlamaktadır. Bunun için, hem hakemli dergilerde İngilizce ve Türkçe yapılan literatür taraması, hem de 2006–2019 tarihleri arasında yapılmış önceki araştırmaların da kullanıldığı için, sosyal araştırma metotlarının birleşimi kullanılmıştır. Bu araştırma, toplumsal cinsiyet merceğinin 'çevresel adalet' ve çevresel adalet konusu olan 'iklim değişikliği' bağlamında Türkiye'de ihmal edildiğini ortaya koymakta ve bu ihmalin ülkemizin iklim değişikliğinin giderek artan olumsuz etkilerine uyum ve mücadele politikalarını olumsuz etkileyeceğini savunmaktadır. Çünkü kadınlar çevresel adaletsizlik ve dolayısıyla iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden orantısız bir şekilde etkilenmektedirler. Bunun yanında, çevresel adaletsizliklere karşı yapılan taban aktivizminde ön planda yer almaları sebebiyle iklim değişikliğine uyum ve etkilerinin giderilmesi politikalarında önemli bir potansiyel kaynaklırlar.

Anahtar Kelimeler

İklim Değişikliği, Çevresel Adalet, Toplumsal Cinsiyet, Türkiye, İklim Adaleti

Abstract

While gender is increasingly important in international literature with regard to environmental justice and climate change, it remains a marginal topic in Turkey. Considering the numerous gender-related inequalities and disadvantages, a feminist perspective is required in the debate on environmental justice. This paper investigates environmental justice and climate change through a gender lens to uncover this failure and contribute to academic research in Turkish by raising awareness on the importance of gender in this context. As part of this research, mixed methods were used (a literature review in peer-reviewed journals, as well as including the research that I conducted between 2006 and 2019). This paper reveals that with regard to 'environmental justice' and, as an environmental justice issue, 'climate change', gender perspective has been neglected in Turkey. This negligence is expected to affect the country's climate change adaptation and mitigation policies adversely, as women are disproportionately affected by environmental injustices and the impacts of climate change. Moreover, women can be important agents of climate change adaptation and mitigation because they are often at the forefront of grassroots activism against environmental injustices.

Keywords

Climate Change, Environmental Justice, Gender, Turkey, Climate Justice

¹ Sorumlu Yazar: Rakibe Külcür (Dr.), Research and Consulting Services, Kolsass, Avusturya E-posta: rakibe.k@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1874-2822

Atf: Kulcur, R. (2022). Toplumsal cinsiyetin çevresel adalet ve iklim değişikliği bağlamında Türkçe literatürdeki görünürlüğü. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi - Istanbul University Journal of Women's Studies*, 24, 31–54.
<https://doi.org/10.26650/iukad.2021.982531>

GİRİŞ

Çevresel adalet (environmental justice) kavramı uluslararası akademik literatürde 1980'lerden başlayarak önemli bir kavram haline gelmiştir ama Türkiye'de akademik literatürde oldukça yenidir. Adalet kavramı, malların ya da kaynakların toplum bireyleri arasında eşit dağıtılması ve bu dağıtımı sağlayacak uygun prensipler olarak tanımlanabilir (Rawls, 1999). Çevresel adalet, bir toplumu oluşturan bireylerin karşı karşıya kaldığı orantısız riskler ve bunun yanında çevresel kaynakların ve çevresel sorunlardan kaynaklı toplumsal maliyetin aynı toplumu oluşturan bütün kesimler arasında adil biçimde dağıtılmaması konusuna yoğunlaşmaktadır (Schlosberg, 2009). Buna göre, çevresel adaletsizlik, yeşil alan ve doğal kaynaklar gibi çevresel malların bölüşümünde eşitsizlikler olması, bireylerin orantısız çevresel risklere maruz kalması ve toplumu oluşturan bütün kesimlerin çevresel karar alma mekanizmalarına katılma fırsatına eşit şekilde sahip olmadığında ortaya çıkmaktadır (Shrader-Frechette, 2005). Bu nedenle, çevre adaleti teorisyenleri, temiz, güvenli ve sağlıklı bir çevrede yaşamamızın temel bir hak olduğunu savunmaktadırlar (Hawkins, 2010; Oksanen, Dodsworth & O'Doherty, 2017).

Öte yandan, bulunduğu coğrafi kuşak nedeniyle, Türkiye'nin iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı olumsuzluklardan gittikçe artan bir şekilde etkileneceği bilinmektedir (MedECC, 2020). Bunun yanında, özellikle mali kaynakların kısıtlı olduğu ülkelerde iklim değişikliğinin etkilerinin daha fazla olduğu bilinmektedir (Fankhauser & McDermott, 2013). Bu nedenle Türkiye'nin iklim değişikliğinin negatif etkilerine uyum sağlamak ve meydana gelen zararlara müdahale etmekte zorlanacağı beklenmektedir.

Bunun yanında, iklim değişikliğinin negatif etkilerine olan hassasiyet, toplum kesimleri arasında önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Sosyal eşitsizlikler olarak gelir, iş ve eğitim gibi sosyo-ekonomik durumu belirleyen ve cinsiyet, etnik grup ve yaş gibi diğer faktörler çevresel sağlık risklerine etki eden belirleyiciler olarak kabul edilmektedir (WHO, 2010). İklim değişikliğinden kaynaklanan etkilerden, belirli kesimler özellikle düşük gelirli kesimler orantısız olarak etkilenmekte ve bunların iklim değişikliğinin yarattığı olumsuz koşullara daha zor adapte oldukları bilinmektedir (UNFCCC, 2019). Bu nedenle, iklim değişikliği bir çevresel adalet konusu olarak kabul edilmektedir (Miranda, Hastings, Aldy, & Schlesinger, 2011; Nesmith, Schmitz, Machado-Escudero, Billiot, Forbes, Powers, & Sloan, 2020). Ülkemizde, iklim değişikliği de dahil olmak üzere çevresel adaletsizliklerin yaşamımız ve toplumumuz üzerindeki doğrudan etkileri akademik araştırmalarda halâ yeterince araştırılmamış, bu konudaki çalışmaların kısıtlı olması nedeniyle, iklim değişikliği ile çevresel adalet kavramları arasında ulusal iklim değişikliği politikalarında da yeterince bağlantı kurulamamıştır.

Bu makale, literatür taraması ile akademik araştırmaların çevresel adalet, iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet ekseninde araştırılarak, incelenmesini ve bu konuda

Türkçe kaynaklarda var olan boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, bu araştırmanın amacı, çevresel adalet ve iklim değişikliği mücadelesinde toplumsal cinsiyet eşitliği bağlantısının önemini ortaya çıkararak, Türkçe literatüre kaynak kazandırmak ve ülkemizde iklim adaletsizliğine karşı toplumsal cinsiyete duyarlı ulusal politikaların oluşmasına katkıda bulunmaktır, çünkü akademik araştırmalar, kurumları ve bu kurumların belirlediği çevre politikalarını etkileme potansiyeline sahiptir (Beck, Mahdad, Beukel, & Poetz, 2019). Buna örnek olarak, Türkiye Ulusal İklim Değişikliği Stratejilerinde iklim değişikliğinin toplumun belirli kesimleri ve kadınlar üzerindeki etkilerinden bahsedilirken akademik araştırmalara yapılan atıflar verilebilir (Külcür, 2020). Örneğin, TC İklim Değişikliği Eylem Planı'nda (2011-2023) amaçlanan hedeflerden biri olarak, iklim değişikliğine uyum ve mücadele konularının akademik programlara dahil edilmesi yer almaktadır. Bu nedenle, iklim değişikliğinin orantısız etkileri daha fazla araştırılarak, bu konuda bilinçlenmenin ve kamuoyunun sağlanması ile toplumsal cinsiyete daha duyarlı çevresel politika ve projelerin oluşması beklenebilir. Bu çalışmada, feminist kurumsallık teorisi (*feminist institutional standpoint*) baz alınmaktadır. Bu teoriye göre, politika oluşturma ve toplumsal cinsiyet normlarının ve dinamiklerin inşa edilmesi ve sürdürülmesinde kurumların önemi büyüktür. Buna örnek olarak, özellikle 1920'den 1930'lu yıllara kadar Kemalist devlet yapısının kadın hakları alanındaki aktif çalışması sonucu, Türk toplumunun büyük değişime uğraması gösterilebilir.

Aşağıdaki bölümde önce araştırma metodu konusunda bilgi verilecek ve bunu takip eden bölümlerde de, iklim değişikliği, çevresel adalet ve toplumsal cinsiyet kavramları açıklanarak, daha sonra bu üç kavram arasındaki bağlantıya değinilecektir.

YÖNTEM

Bu araştırmada, Türkiye'deki hakemli dergilerde yayımlanan makalelerin çevresel adalet, iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet ekseninde sorgulanması ve bulunan araştırmaların çevresel adalet literatürü kapsamında incelenmesi için literatür taraması metodu seçilmiştir. Bunun için, çevresel adalet ve iklim değişikliği ile ilgili akademik makaleler İngilizce ve Türkçe literatürde taranmış ve sonuçlar analiz edilmiştir. İngilizcedeki literatür taraması, çevresel adalet ve iklim değişikliği konularının, toplumsal cinsiyet ekseninde geçmişten geleceğe incelenmesini ve gelişimini özetlemek ve Türkçeye bu konuda kaynak kazandırmak için yapılmıştır. Türkçede yapılan literatür taraması da ülkemizdeki bu konuda yapılan çalışmaları incelemek ve toplumsal cinsiyet konusunun çevresel adalet ve iklim değişikliği bağlantılarının ne kadar yapıldığını araştırmayı ve dolayısıyla da bu ihmali ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Literatür taraması, akademik araştırmalar için önemli bir yöntemdir, çünkü araştırma amacı, problem durumu, hipotez, yöntem ve sonuçlar literatür taraması sonucu bulunan bilgiler bazında desteklenir (Snyder, 2019). Bu araştırmada literatür taraması ve

analizi, araştırmaya konu olan kavramların yani ‘çevresel adalet’, iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet’ konularının bundan önceki literatürde geldiği noktayı tespit ederek, literatürdeki boşluk ve eksikliği açığa çıkarmak ve bu çalışmanın literatür içerisinde yerini tespit ederek, bu konuda olan boşluğu doldurmayı sağlamaktır. Literatür taraması için Google Scholar, DergiPark, Web of Science Core Collection ve YÖK Akademik web siteleri kullanılarak, 1975-2021¹ yılları arasında hakemli dergilerde yayınlanan Türkçe ve İngilizce makaleler taranmıştır. Bu taramada, ‘çevresel adalet ve toplumsal cinsiyet’, ‘iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet’, ‘çevresel adalet, iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet’ terimleri kullanılmıştır. İnceleme dönemi olarak seçilen dönemde yayınlanmış bu konudaki bilimsel makaleler daha sonra analiz edilmiştir. Bunun yanında, İngilizce literatür taraması Google Scholar ve Web of Science’de yapılmış ve bunun için ‘gender’, ‘gender and environmental justice’, ‘gender and climate change’ gibi terimler kullanılmıştır.

Ayrıca, bu eksikliğin nedenlerini açığa çıkarmak için, mevcut literatürde olan tartışmaların yanında, özellikle Türkiye’deki Çevre Sivil Toplum Örgütleri üzerinde yaptığım önceki araştırmalarımı (2006–2019) gözden geçirerek, deneyimlerimi ve toplumsal cinsiyet perspektifinden ele aldığım incelemelerimi de bu araştırmaya dahil ettim. Bu nedenle, bu araştırma, sosyal araştırma metotlarının birleşimi ile hazırlanmıştır.

Çevresel Adalet

Çevresel adalet hareketi ilk olarak 1980’lerde Amerika Birleşik Devletleri’nde doğmuştur. Bu hareket, çevresel eşitsizliklere ve çevreyi korumada farklı uygulamalara ve özellikle daha düşük gelir grubundakiler, azınlıklar ve siyahların maruz kaldıkları eşitsizliklere bir tepki olarak taban aktivistler (*grassroots activists*) olarak tanımlanan halkın içinden çıkan aktivistlerin, çevresel adaletsizliğe yol açan faaliyetlere verdiği tepkiler ve örgütlenmeler ile ortaya çıkmıştır (Taylor, 2011). Çevresel adalet olgusu, çevresel hak ve mağduriyet ve eşitsizlikleri meydana getiren temel varsayımları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Bullard, 2001: 153). Çevresel adaletin cevabını bulmak istediği sorular arasında,

çevre kirliliğinin, belirli kesimleri özellikle yoksulları ve savunmasız grupları takip edip etmediği, bu kesimlerin, iklim değişikliğinin de içinde bulunduğu, çevresel risk ve zararlardan daha fazla etkilenip etkilenmediği ve bazı güçlü kesimlerin çevresel karar alma mekanizmalarına etkisi ile çevre politikasını oluşturan ve yöneten siyasi süreçlere katılımında zayıf kesimlerin dışlanmasına yol açıp açmadığı yer almaktadır (Schlosberg, 2004; Walker, 2011). Buradan da anlaşılacağı gibi, çevresel adalet anlayışı herkes için sağlıklı bir çevre ve çevresel fayda/zarar ve risklerin dağılımı konusuna odaklanmıştır. Kısaca, çevresel adalet kavramı:

¹ Temmuz 2021

- Sağlıklı bir çevreye olan talep ve buna erişim,
- Çevresel mallara/kaynaklara erişimde herkes için eşitlik,
- Bütün kesimlerin çevresel risk ve kirlenmeye karşı eşit korunması,
- Çevreyle ilgili bilgiye ulaşımında eşitlik, ve
- Çevresel karar alma mekanizmalarına katılımında eşitliği amaçlar (Bell, 2014).

Çevresel adalet teorisyenleri, özellikle hareketin ilk başladığı zamanlarda siyahiler, işçi sınıfı ve göçmenleri kapsayan belirli kesimler, yani ırk ve sınıf üzerinde yoğunlaşmışlar, ve bu kesimlerin çevresel kirlenme ve bunun getirdiği yüke orantısız mağduriyetine odaklanmışlardır. Bunlara göre, sosyal adalet ve çevresel adalet birbirinden ayrılamaz iki unsurdur. Bu varsayım, daha sonra sosyal sınıf ve hava kalitesi arasında bulunan kuvvetli ilişki (Baysan, 1999; Bard, 2007) sonrası kuvvetlenmiştir. Bununla birlikte, zamanla ABD’de tehlikeli atık bertaraf ve düzenli depolama tesislerinin daha çok göçmen ve siyahların yaşadığı yoksul mahallelere kurulması ve bununla ilgili protestolarla oluşan sosyal hareketlerin de etkisiyle, farklı çevresel sorunlar da çevresel adalet teorisi içinde yer almaya başlamıştır (Bullard, 2000; Pellow and Brulle, 2005). Bu nedenle, özellikle ABD’de, ABD yerli halkı, siyahlar ve göçmenler gibi, düşük sosyo-ekonomik statüdeki kesimlerin, atıkların depolandığı yerler, atık yakma fırınları gibi bertaraf tesisleri, madenler ve sanayi tesisleri gibi çevre sorunlarına yol açan oluşumlardan orantısız bir şekilde etkilendiği belgelenmiştir (Ringquist, 2005). Zamanla, diğer ülkelerde ortaya çıkan çevresel adalet oluşumları ve çevresel sorunlara verilen tepkiler de literatür içinde yer almıştır (Agyeman & Evans, 2004; Schroeder, Martin, Wilson & Sen, 2008; Lai, Staddon & Hamilton, 2021).

Çevresel adalet literatürü, kimyasallar ve kirleticilerin toplumu oluşturan farklı sosyo-ekonomik kaynaklara sahip insanlar üzerindeki eşit olmayan etkilerini ve çevresel maruziyetleri belgelemekle birlikte (Eberhardt & Pamuk, 2004; Walker, Mitchell, Fairburn, & Smith, 2005), daha çok siyahlar, işçi sınıfı ve etnik azınlıklar üzerindeki haksız yüke odaklanmış ve çevre adaleti ile ırk ve sınıf arasındaki ilişkiye dikkat çekilirken, toplumsal cinsiyet bağlamındaki farklı etkiler uzun bir süre ilgi görmemiş ve çevre adaleti literatürü genellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğini çevre adaletsizliğinin yapısal bir özelliği olarak çok yakın zamana kadar kabul etmemiştir.

Son yıllarda çevresel adalet teorisi akademisyenleri sadece sınıf ve ırk sosyal faktörlerini incelemek yerine, birbiriyle ilişkili bir çok faktörün çevresel adaletsizliğe ve bu konuda baskıya neden olduğunu ortaya çıkarmaya çalışarak yeni bir bakış açısı getirmişlerdir (Ducre, 2018; Clark, Auerbach, & Xuan Zhang, 2018; Malin & Ryder, 2018; Bell; Fitzgerald & York, 2019). Bu yeni akım, Eleştirel Çevresel Adalet (Critical Environmental Justice - CEJ) teorisi olarak da nitelendirilmekte (Pellow & Brulle,

2005) ve birbirine bağımlı birçok faktörün çevresel eşitsizliğe yol açtığını öne sürerek, bu faktörleri ortaya çıkarmayı ve analiz etmeye çalışmaktadır (Pellow 2017). Eleştirisel Çevresel Adalet Teorisi, çevresel adalet kuramının odaklanmadığı ve herhangi bir çözüm üretmediği aşağıdaki konulara değinmeyi amaçlamaktadır (Pellow, 2017):

- *Ölçek veya Alan (scale) ve zamansallık ile ilgili çoklu ölçek (multi-scalar) analizleri*: Birçok teorisyen çevresel adaletsizliklerle mücadele ederken kendilerine tek bir ölçek belirlemiş ve bu tek ölçeğe odaklanmışlardır (örneğin, yerel, bölgesel, ulusal veya küresel ölçek). Oysa, özellikle çevre sorunlarının bölgesel ve sınırlar ötesi etkileri nedeniyle Eleştirisel Çevresel Adalet Teorisinde ölçek seçiminin önemli bir yere sahip olduğu ve çoklu ölçeğin yani aynı anda birden fazla ölçeğin gözönüne alınmasının önemi vurgulanmaktadır.
- *İçinde devlet, endüstri ve diğer politik ekonomik güçlerin de olduğu sosyal eşitsizlikleri üreten güçler*: Bu eleştiride sermaye ve kurumsal yapıların çevresel adaletsizliğe neden olduğu ve devlet kurumlarının bunları gidermede yeterince rol almadığı düşüncesi yatmaktadır. Buna göre, içinde büyük politik ve ekonomik güçlerin olduğu oluşumlara karşı devlet kurumlarının hareketsiz kalması nedeniyle, engelenmeyen çevresel adaletsizlikleri gidermek için reformlara gerek bulunmaktadır. Örneğin Pellow'a (2017) göre, mevcut çevresel adalet kuramları devlet gücüne aşırı güvenmiştir ve devlet politikaları ile ortaya çıkan çevresel adaletsizlikleri veya sermayeyi elinde tutanların yarattığı adaletsizliklere devletin hiç veya yeterince müdahale etmemesini büyük oranda göz ardı etmişlerdir. Bunun yanında, çevresel adalet teorisi, çevresel adaletsizlik yaratma potansiyelleri büyük olan özellikle büyük sermaye gruplarının bu sistem içindeki yerini ve gücünü sorgulamadığı için eleştirilmektedir. Bu yüzden, aralarında Pulido (2017) ve Harrison (2020) gibi araştırmacıların da olduğu teorisyenler, devleti kurum olarak eleştirmiş ve devlet erkilinin bu adaletsizlikleri önlemede ve gidermede önemli bir rolü olduğunu savunmuşlardır.
- *Değersizleştirilmiş kesimlerin karşı karşıya olduğu sosyo-ekolojik tehditler*: Buna göre çok az sayıdaki çevresel adalet araştırmacısı (Pulido, 1996; Buckingham & Kulcur, 2010) kadınların ve göçmenlerin de içinde bulunduğu bazı kesimlerin diğerlerine göre daha aşağı veya daha az değerli görüldüğü vurgusunu yapmış ve devlet ve sermayenin de içinde olduğu daha güçlü gruplar tarafından uygulanan tahakküm ve ötekileştiricilik baskılarının yeterince araştırılmadığı ve dezavantajlı kesimleri koruyucu önlemlerin önemli olduğu vurgulanmaktadır.
- *İrk, sınıf, cinsiyet, cinsellik gibi kesişen bir çok sosyal kategorilere de ağırlık vermek gereği*: Bu eleştiriye göre, çevresel adalet çalışmalarında sadece ırk ve sınıf gibi bir veya iki sosyal eşitsizlik ögesi araştırılmıştır. Toplumsal cinsiyet ve çevresel adaletsizliğe yol açan diğer faktörlere yeterince ağırlık verilmemiştir.

Taban aktivizmi (grassroots activism)

Birçok kadının ev içi ve ev dışı işleri birlikte idare etme yükümlülükleri, kadınların gönüllü ve toplumsal sorumluluk faaliyetlerini üstlenmesini zorlaştırsa da (Taniguchi, 2006), kadınlar, evlerini, ailelerini ve buldukları yeri tehdit eden uygulamalara ve politikalara meydan okumak için toplumsal çevre hareketlerine erkeklere oranla daha fazla katılmakta ve hatta bu hareketlere önderlik etmektedirler (Di Chiro, 1998; Seager, 1993; Brown & Ferguson, 1995). Örnek olarak, ABD’deki zehirli atık hareketi, Hindistan’daki Chipko hareketi ve Kenya’daki Greenbelt hareketi gibi çevre sorunlarına karşı eylemler kadınlar tarafından yönetilmiş (Agarwal, 1998; Zelezny & Bailey, 2006; Greenbelt, 2021) ve hatta Greenbelt hareketinde katılımcıların %70’i kadınlardan oluşmuştu (Greenbelt, 2021). Türkiye’de, en güncel çevresel adalet hareketlerinden biri olan Kazdağları maden ocağı ve İkizdere’de taş ocağına karşı direnenler arasında yine kadınlar çoğunlukta ve ön planda yer almıştır (Ekmekvegul, 2019; Yeşilgazete, 2021).

Toplumsal cinsiyet unsurunun rolünü bu bağlamda araştırmak ve anlamaya çalışmak, kadınların neden daha fazla çevresel adalet taban hareketine (grassroots movement) gönüllü olarak aktif şekilde katkıda bulunduğunu açıklamaya yardımcı olacaktır. Toplumsal cinsiyet faktörünün kadınların çevre aktivizminde yer almasında önemli olduğunu gösteren araştırmalardan birisi Peoples ve DeLuca (2006) tarafından kaleme alınmıştır. ABD’de çevre aktivizmini inceledikleri araştırmalarında, çevre hareketlerinde sadece göçmen ve siyahi gibi marjinal gruplara mensup kadınların değil de aynı zamanda beyaz, orta sınıf kadınların da yer aldığını ve kadınların aynı sınıf ve etnik gruptaki erkeklere göre daha faal oldukları sonucuna varmışlardır. ABD’de toksik atıklara ve bir diğeri kömür madenlerine karşı oluşan harekette bulunan kadınlar üzerinde yapılan araştırmalarda, kadınların geleneksel rollerinden biri olan ‘annelik’ faktöründen ve karar alma mekanizmaları gibi, gücü elinde bulunduran kurumlarda yeterli temsil edilmedikleri ve sistemin kendileri için çalışmadığını düşündüklerinden, katılımlarını taban hareketlerinde yaptıklarını ortaya çıkarmıştır (Krauss, 1993; Bell & Braun, 2010).

Çevresel Adalet ve İklim Değişikliği İle Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Türkiye, bulunduğu konum itibarıyla iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine maruzdur ve bu etkilerin giderek artması beklenmektedir, çünkü ortalama sıcaklığın 2100 yılına kadar 2°C’den (1850-1900 periyoduna göre) daha fazla artması beklenmektedir (IPPC, 2018). Gelişmekte olan ülkelerin, iklim değişikliğinin etkilerinden gelişmiş ülkelere oranla daha fazla etkilendiği de bilinmektedir (IPPC, 2014). Bunun nedenleri arasında, olağanüstü hava olayları ve doğal felaketler, kuraklık, arazi kullanımının değişmesi gibi doğrudan ve çok boyutlu çeşitli sosyo-ekonomik eşitsizlikler nedeniyle ortaya çıkan doğrudan olmayan etkilerin hafifletilmesi için gereken mali ve teknik kaynakların daha sınırlı olması yatmaktadır.

İklim değişikliği bir çevre adaleti sorunudur, çünkü içinde içme suyuna erişim, gıda güvenliği, sağlık hizmetlerine erişim ve göçten kaynaklanan sorunların da yer aldığı bir çok eşitsizliğe neden olmakta ve adalet ve insan haklarını etkilemektedir (Miranda, et al., 2011; Schlosberg & Collins, 2014). İklim değişikliğinden kadın ve erkekler farklı şekilde etkilenmektedir, buna cinsiyete özgü etkiler (gender specific impacts) denilmektedir. İklim değişikliğinin yoksul ve marjinal gruplara etkisinin daha fazla olduğu ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine mali kaynakları kısıtlı bu kesimlerin uyum sağlamasında zorluklar bilinmektedir (CEE, 2009). Bu etkiler, iklim değişikliğinden kaynaklanan tehlikelere maruz kalmada artış, bu tehlikelerin neden olduğu hasara duyarlılıkta artış ve hasarla başa çıkma ve hasardan kurtulma yeteneğinde azalma olarak özetlenebilir (Islam & Winkel, 2017).

Uluslararası literatürde, feminist akademisyenler toplumsal cinsiyet ve çevre tartışmalarında toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile doğal çevrenin bozulması arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çevre ve çevre sorunları, toplumsal cinsiyet bağlamında, özellikle eko-feminizm (ecofeminism) (D'Eaubonne, 1974; Griffin, 1978; Shiva, 1988; Merchant, 1996), feminist siyasal ekoloji (feminist political ecology) (Nightingale, 2006; Rocheleau, Thomas-Slayter, & Wangari, 2013; Elmhirst, 2015) ve materyalist ekofeminizm (materialist ecofeminism) (Barry, 1998; Mellor, 2000) teorilerinin de içinde olduğu feminist akademisyenler tarafından incelenmiştir.

Ekofeministlere göre, doğanın sömürülmesi ve domine edilmesi ile kadınlar üzerinde olan eşitsizlik ve baskı birbiriyle bağlantılıdır. Bunun nedeni, toplumun içinde bulunan ayrıcalıklı bir elitin hiyerarşi ve sömürü düzeni ile baskın dünya görüşünü belirlemesi ve sürdürmesidir (Shiva, 1988; Agarwal, 1992; Plumwood, 2005). Bu teoriye göre, çevresel bozulma, toplumsal cinsiyetten bağımsız (gender neutral) değildir. Öte yandan, feminist siyasal ekoloji, güç ilişkilerini toplumsal cinsiyet açısından incelemiş ve kadın ve erkekler arasında kaynak ve çevresel mallara olan erişimde farklılıkları inceleyerek, bundan dolayı oluşan eşitsizlikleri ortaya çıkarmaya çalışmıştır (Rocheleau, et. al., 2013; Elmhirst, 2015). Materyalist ekofeminizm (Barry, 1998; Mellor, 2000) ise, toplumdaki materyalist koşullara odaklanmakta ve aile, annelik gibi cinsiyete dayalı iş bölümüne ve kadınların sosyal hayattaki rollerine vurgu yaparak, kadınlar için dezavantajlı sosyal düzenlemeleri eleştirmektedir. Bu kapsamda, kadın ve çevreye/doğaya atfedilen önemsizlik ve bu ikisinin sömürüsü konularını ele alınmıştır.

Sosyal eşitsizliklerin getirdiği çevresel risklere maruziyet ve bunun sonucu ortaya çıkan sorunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir (WHO, 2010, s. 3).

1. Sosyal faktörler içinde yaşanan çevresel koşulların kalitesini de etkilemektedir. Sosyal anlamda dezavantajlı grupların, daha iyi durumdaki kesimlere göre daha az elverişli çevre koşullarında yaşaması, çalışması veya çevrelenmesi ihtimali yüksektir.

2. Aynı çevre koşulları baz alındığında, dezavantajlı grupların daha az bilgiye ve sağlıklarını koruyacak davranış biçimine sahip olduklarından dolayı, bunların sosyal açıdan daha iyi kesimlere göre daha fazla mağduriyet yaşamaları beklenir.
3. Sosyal eşitsizliklere atfedilen faktörler (sağlık durumu ve biyolojik duyarlılık gibi) ‘maruz kalma-karşılık’ (*exposure-response*) durumunu etkiler. Aynı derecede maruziyet baz alındığında, dezavantajlı gruplar, örneğin birden fazla risk faktörü arasındaki sinerjik etkileşimler nedeniyle olumsuz sağlık etkilerine karşı daha savunmasızdır.
4. Hem çevresel hem de çevresel olmayan mekanizmalarla ortaya çıkan sosyal eşitsizlikler, sağlık üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte, aynı derecede ‘maruz kalma-karşılık’ baz alındığında, dezavantajlı grupların bazı hizmetlere (örneğin, kırsal alanlarda acil tıbbi hizmetler ve sigorta ve kapsamı ile ilgili yetersizlikler) daha zayıf erişimi nedeniyle, sağlık sorunlarına karşı daha savunmasız kalmaları, beklenen bir sonuçtur ve bu da bu kesimin negatif etkileri azaltma veya bununla başa çıkma kabiliyetlerinin azalmasına (örneğin, bilgi eksikliği ve belirli hizmetlere erişimin az olmasıyla) neden olur.

Bunun yanında, çevresel adaleti toplumsal cinsiyet boyutunda incelemek için dört farklı boyuta bakılması gerekmektedir. Bunlar:

- Yeşil alanlar ve su gibi çevresel kaynakların ve hava kirliliği, zehirli kimyasallar gibi çevresel risklerin toplumu oluşturan bütün kesimler içinde ‘dağıtım adaleti’ (*distributional justice*) (Eberhardt & Pamuk, 2004; Walker, 2011; Martin, McGuire & Sullivan, 2013),
- Çevresel karar verme sürecinde demokratik ve eşitlikçi katılımın da önemli olduğu ‘prosedürel adalet’ (*procedural justice*) (Low, 2013; Bell & Carrick, 2017),
- Toplumu oluşturan tüm bireylerin, yeşil alanları, yeterince güvenli ve eşit bir şekilde başkalarıyla etkileşime geçebilecekleri uygun ortam olarak algılamaları hakkı yani ‘etkileşimsel adalet’ (*interactional justice*) (Low, 2016; McCammack, 2017), ve
- Kurumlar, politikalar ve programların etkilenen tüm tarafların kültürünü, değerlerini ve durumlarını tam olarak anlayabildiği ve bunlara saygı duyduğu ‘tanıma adaleti’ (*recognition justice*) (Schlosberg, 2001; Holifield, 2012).

Yukarıda değinilen hususlar incelendiğinde, bir çok boyutta toplumsal cinsiyet bağlamında adaletin olmadığı görülmektedir. Bunun yanında, yoksulluk ve çevre adaletsizlikleri arasındaki bağlantı uzun zamandır bilinmektedir (Bullard, 1990; Walker,

et al, 2005; Stephens, Willis & Walker, 2007). Çevre sorunlarının ve adaletsizliklerin sonuçlarına en çok maruz kalan ve savunmasız olan kişiler yoksulluk içinde yaşayan insanlardır. Genel olarak, kadınların çevre sorunlarına uyum sağlayacak veya bunların sonuçlarından kaçınma veya bertaraf etme için gereken kaynaklara sahip olma olasılığı erkeklere göre daha düşüktür. Kadınlar, ücretli çalışmaya artan katılımlarına rağmen, cinsiyetçi politika ve önyargılara dayanan ücret farkları, eşit olmayan eğitim ve kariyer olanakları ve erkeklere nazaran daha uzun yaşam beklentisi gibi bir çok nedenden dolayı nüfusun en yoksul kesimi arasında bulunmaktadır (UN, 2017, ayrıca yoksulluğun cinsiyet boyutu için bkz. Alcock, 1993). Ekonomik olarak gelişmiş batılı ülkelere göre, Türkiye’de, iş gücüne ve eğitime katılım ve karar alma süreci olarak yansıyan ataerkil ilişkiler nedeniyle cinsiyet uçurumları büyüktür (OECD, 2021). Türkiye’de kadın işgücüne katılım oranı, OECD ülkeleri arasında en düşüktür (%31,8) ve kadınların yüksek eğitimi elde etme olasılığı hâlâ erkeklerden %20 daha azdır (OECD, 2020). Bu nedenle, Türk kadınlarının ortalama gelirin %50’sinin altında yaşama olasılığı erkeklere göre daha yüksektir (UN, 2020). Bu da kadınların özellikle tek ebeveyn olduğu haneleri daha savunmasız hale getirmektedir (OECD, 2020).

Çevre sorunlarına ve bunların getirdiği etkilere en açık ve savunmasız olan kişiler yoksulluk içinde yaşayan ve uyum sağlamada politik, ekonomik ve örgütsel kapasiteye daha az sahip kişilerdir. Özellikle toplumu oluşturan kesimler arasında birbiri içine geçmiş sosyal eşitsizliklerin hakim olduğu ülkelerde, iklim değişikliğinin daha ağır sonuçlar doğurduğu bilinmektedir (Islam & Winkel, 2017). Örneğin, refah seviyesi düşük kesimler, yaşadıkları yerleri seçme ve felaket sonrasında daha güvenli yerlere göç etme konusunda daha az imkâna sahiptirler. Özellikle, kadınların tek ebeveyn olduğu hanelerin düşük kaliteli konutlarda yaşama olasılığı daha yüksektir (EU, 2020). İklim değişikliğinden kaynaklanan aşırı yağış, sel, fırtına gibi olağanüstü hava olaylarının evlerini tehdit etmesi halinde sığındıkları yerlerde güvenlik ve belirli temel ihtiyaçlarının (menstrüel hijyen ürünlerine ihtiyaç, hamile ve bebekli kadınların ihtiyaçları gibi) karşılanmaması dahil olmak üzere daha fazla risk ve mağduriyete tabidirler. Bunun yanında, düşük gelire sahip olan fertler, genellikle kaliteli sağlık hizmetlerinden daha orantısız olarak yararlanmaktadır ve bunların bilgi ve kaynaklara erişimi sosyo-ekonomik durumu iyi olan bireylere göre kısıtlıdır.

İklim değişikliğine uyum konusunda cinsiyet eşitsizliklerinin hayati bir rol oynadığı bilinmektedir (UN, 2021). Zengin ve yoksul ülkeler arasındaki büyüme ve gelişme düzeylerindeki önemli farklılıklara rağmen, kadınlar dünya genelinde oldukça benzer rollere, sorumluluklara ve ataerkil deneyimlere sahiptir (WEF, 2021). Cinsiyetin farklı yerlerde, farklı şekilde inşa edildiği iddia edilebilse de, kadınlar hemen hemen bütün ülkelerde cinsiyete dayalı rol paylaşımıyla karşı karşıyadır. Bu da, kadınların ev işleri, çocuk, hasta ve yaşlıların bakımını üstelenmesi ve belirli iş segmentlerinde daha çok temsil edilmesinde görülebilir. 100’den fazla ülkede yapılan bir analiz, sosyal ve sağlık

sektöründeki çalışanların %70'inin kadın olduğunu açıkça göstermektedir (İlkkaracan, 2016; Boniol, McIsaac, Wuliji, Diallo, & Campbell, 2019). İklim değişikliği ile giderek artacak şiddetli yağmur, fırtına, sel, sıcak hava dalgaları ve kuraklık nedenli salgınlar gibi felaketlerin bir sonucu olarak, olağanüstü zamanlarda bakıma muhtaç ve ihtiyaç sahibi insan sayısının arttığı görülmektedir. Ayrıca, bakımını sağladıkları yakınları başta olmak üzere güvenli gıda ve su bulmak kadınlar için daha zorlu bir durum yaratmaktadır (WHO, 2012) Sonuç olarak, kadınların toplumda kabul görmüş cinsiyete dayalı işbölümü nedeniyle, çevresel kirlenme ve iklim değişikliğinde sorumlulukları ve iş yükleri artmaktadır.

Ayrıca, cinsiyete dayalı sosyal faktörler ve sosyo-kültürel normlar, kadınların afetlere karşı savunmasızlığını arttırmaktadır. Kadınlar, iklim değişikliğine uyum ve etkilerinin hafifletilmesinde önemli olan araçlardan eğitim, bilgi ve kaynaklara ulaşmada bir çok eşitsizliğe maruz kalmakta ve evde daha fazla zaman geçirmektedirler (UNDRR, 2021). Bunun sonucunda, sel, deprem gibi felaketlerden de daha fazla etkilenmektedirler. 1981'den 2002'ye kadar 141 ülkede yapılan bir araştırma, afetler nedeniyle kadınların yaşam süresinin erkeklerden daha fazla azaldığını ve ölüm oranının arttığını göstermiştir (UNDP, 2010). Kadınların hareketlerindeki kültürel kısıtlamalar ve bakımını sağladıkları kişilerin hareketlilik kısıtlamalarından dolayı, kasırga, sel, deprem gibi doğal felaketlerin ortaya çıkması halinde, gerekli zaman içinde kaçma kabiliyetleri daha kısıtlıdır ve ayrıca bu faktörler barınma ve sağlık hizmetlerine erişimlerini engelleyebilir. Bunun neticesinde de, kadınların erkeklere göre daha fazla can kaybına uğradığı bilinmektedir (UNDP, 2010; Dasgupta, Siriner & De Sarathi, 2010). Örnek olarak, ülkemizde 2011 yılında bir Pazar günü gündüz meydana gelen Van depreminde, kadınları evde kalmaya zorlayan toplumsal normların da etkisiyle daha fazla sayıda kadın ve çocuk hayatını kaybetmiştir (Işık, Özer, Sayın, Mishal, Gündoğdu & Özçep, 2015). Ayrıca, kadınların afetlere hazırlanma programlarına katılımları, kaynak sorunları (finansal, fiziksel, sosyal) veya cinsiyetçi sosyo-kültürel normlar gibi bir çok farklı nedenden dolayı erkeklere göre daha azdır (UN, 2010).

Buna ek olarak, risk yönetimi ve adaptasyon stratejileri, iklim değişikliğinden kaynaklanan etkilerin azaltılmasında önemlidir. Fakat, kadınlar karar alma mekanizmalarında yeterince temsil edilmemektedirler (Külcür, 2020). Dolayısıyla da kendilerini etkileyen kararlar üzerinde söz sahibi değillerdir. Toplumsal cinsiyet perspektifine bakılmadan yapılan afet sonrası müdahalelerde, örneğin kadınların özellikle hamile ve emziren kadınların gerekli ihtiyaçlarının karşılanmaması sonucu, kadınlar olağanüstü dönemlerde erkeklere göre orantısız bir şekilde etkilenmektedirler (Chindarkar, 2012; UNDP, 2016).

İklim değişikliğine karşı kırılganlık kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıkların ötesine geçse de, iklim değişikliği kadın ve erkek sağlığını farklı şekilde

etkilemektedir. Kadınlar strese bağlı hastalıklar, bulaşıcı hastalıklara karşı artan kırılabilirlik ve yetersiz beslenme riski de dahil olmak üzere artan sağlık sonuçlarıyla karşı karşıyadır. Örneğin, hamile kadınlar vektör kaynaklı hastalıklara karşı daha savunmasızdır (Enarson & Chakrabarti, 2009) ve bunların farklı beslenme talepleri vardır. Bunun yanında, iklimle ilgili riskler ‘hipertansif krizler ve ölü doğum eğilimini arttırmakta ve iklimle ilgili felaketler sırasında, kadınlar orantısız olarak ölüm riskiyle karşı karşıya kalmakta ve hayatta kalanların yaşam beklentisinde bir azalma’ gözlemlenmektedir (Sorensen, Murray, Lemery, & Balbus, 2018, s. 2 - 3).

Çevresel bozulma ve çevre kirliliğinin kadın ve erkekleri farklı şekilde etkilediği uzun yıllardır bilinmektedir (Seager, 1996), fakat Türkiye’de çevresel adalet ve iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet kuramları üzerindeki akademik çalışmalar kısıtlıdır. Bu ihmal aşağıdaki bölümde incelenmiştir.

BULGULAR

Ülkemizde hakemli dergilerde yayınlanmış çalışmalar içinde, ‘iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet’ bağlantısının kurulduğu çok az sayıda makale vardır ve ‘çevresel adaletin, toplumsal cinsiyet’ bağlamında incelendiği makale yok derecede azdır. Örneğin, çevresel adalet anlayışının konu edinildiği makalede Kılıç ve Tok (2014), çevresel adalet ile kadın ve çocuklar arasında bağ kurmakla birlikte, bunu çevresel adalet başlığı altında çok yüzeysel bir şekilde yapmaktadır. Öte yandan, Özel (2015), çevresel adalet teorisinin gelişiminde birinci derecede rol oynayan çevresel aktivizm hareketlerini incelediği makalesinde, çevresel aktivizmde kadınların aldığı önemli rolleri ve toplumsal cinsiyet ile çevresel aktivizm arasındaki bağı görmezlikten gelmiş ve ekofeminist harekete sadece bir cümlede değinmiştir. Bunun yanında, Güzel ve Buz (2019), yakın zamanda yayımlanan yoksulluğu inceledikleri derlemelerinde, toplumsal cinsiyet ilişkisini, ne çevresel adalet, ne de iklim değişikliği anlamında görmemişlerdir. Kaçmaz ve Özaydın (2019), küresel iklim değişikliğini sosyal politika disiplini bağlamında inceledikleri makalelerinde, sadece kısa bir paragrafta toplumsal cinsiyet bağlantısına değinmişler ve küresel iklim değişikliğinin eşitsizlik boyutu olarak iklim değişikliğinden kaynaklanan felaketlerde ekonomik ve sosyal olarak kadın ve erkek arasında eşitsizliğin fazla olduğu toplumlarda daha fazla kadının can kaybının olduğunu altını çizmişlerdir. Kovancı ve Karakoç (2019), iklim değişikliğini güvenlik açısından inceledikleri makalelerinde, maruz kalma ve güvenlik açığının, cinsiyet, sınıf, etnik köken, yaş gibi sosyal faktörlerin de içinde olduğu çok sayıda sürecin bir ürünü olduğunu belirtmekle birlikte, bununla ilgili herhangi başka bir bilgi vermemektedirler. Oysaki, kadınlar olağanüstü hallerde, daha fazla şiddete maruz kalmaktadırlar. 1999 Marmara depreminden sonra da (Pincha, 2009) görüldüğü gibi, dünyanın neresinde bulunurlarsa bulunsunlar, kadınların acil durumlar ve afetler sırasında artan aile içi ve cinsel şiddetle karşı karşıya kaldıkları belgelenmiştir (Sanz-Barbero, Linares,

Vives-Cases, González, López-Ossorio, & Díaz, 2018). Bu durum, 2020’de patlak veren COVID-19 salgını sırasında da görülmektedir (UN Women, 2020; EU, 2021). Bunun yanında, kadınlar güvenli olmayan, aşırı kalabalık barınaklara yerleşme riski nedeniyle daha fazla güvenlik sorunuyla karşı karşıyadırlar (UN, 2009). Aile içi ve dışı cinsel şiddet korkusuyla barınak kullanmaktan kaçınmaları onların aile bireylerine bakım sorumluluklarını daha da arttırmakta ve kendileri için karar alma özgürlükleri daha da azalmaktadır

Buna ek olarak, iklim adaleti kavramı toplumsal cinsiyet temelinde de ele alınmayken, bu konudaki çalışmalar yetersizdir. Türkiye’de hakemli dergilerde yayımlanan iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet arasındaki bağı vurgulayan bir elin parmaklarını geçmeyen makaleler arasında Talu (2017), Can (2018); Kovancı (2017); Tatgın (2019), Külcür, Buckingham & Ansell (2019) ve Külcür (2020) bulunmaktadır. Örneğin, Can (2018), iklim politikasını insan hakları açısından incelediği makalesinde iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet konusunu da irdelemiş ve kadınların toplumsal roller nedeniyle iklim değişikliğinin sonuçlarından farklı şekilde etkilendiğini belirterek, iklim değişikliği ile ilgili karar alma süreçlerinde kadın ve erkeklerin eşit şekilde yer almasının ve ulusal iklim politikalarının cinsiyet eşitliğine göre belirlenmesi ve uygulanmasının öneminden söz etmiştir. Talu (2017), iklim değişikliğinin bir çevre ve sosyo-ekonomik sorun olduğunu vurguladığı makalesinde, iklim değişikliğini tam olarak anlamak ve mücadele edebilmek için, sosyal, ekonomik ve siyasi konuların hepsinin bir arada ele alınması gerektiğini ve bunun için de toplumsal cinsiyet eşitliğinin önemli olduğundan bahsetmektedir. Tatgın (2019) iklim adaletini toplumsal cinsiyet bağlamında tartıştığı makalesinde, sosyal adaletin sağlanması için uluslararası iklim politikalarında toplumsal cinsiyet tartışmalarının önemini savunarak, bunun iklim kriziyle mücadelede önemli olduğunu tespit etmiştir. Talu (2017) ve Tatgın (2019), toplumsal cinsiyete dayalı verilerin eksikliği ve iklim adaleti kavramının toplumsal cinsiyet temelinde ele alınması konusundaki çalışmaların eksikliğine vurgu yapmakta; bu durumun da toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği ile mücadele bağlantısının görülmemesine yol açtığını belirtmektedirler. Kovancı (2017), kadınların sürdürülebilir gelişme için iklim değişikliğini toplumsal cinsiyet merceğinden incelediği çalışmasında, kadınların, iklim değişikliğini azaltma ve iklim değişikliğine uyum konusunda önemli bilgi ve beceriye sahip olduğunu belirtmektedir.

Tartışma: Toplumsal Cinsiyetin Çevresel Adalet Literatüründe Marjinalliğinin Nedenleri

Kadınların çevresel bozulma ve risklere orantısız olarak maruz kalmalarına ve çevresel adalet taban aktivizminde çoğunluğu sağlamalarına rağmen, uluslararası çevresel adalet literatürü çok uzun bir süre toplumsal cinsiyeti görmemezlikten gelmiş ve bu konu son yıllara dek marjinal bir konu olmuştur (bunun istisnaları arasında, Taylor, 1997, Di Chiro 1998, Stein, 2004; Kurtz, 2007; Buckingham & Kulcur, 2009; Bell 2013).

Öte yandan, iklim değişikliğinin cinsiyete dayalı etkileri akademik araştırmalarda Küresel Güney olarak adlandırılan ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerde kendine yer bulmuşken, gelişmiş ülkelerde ancak son yıllarda ele alınmaya başlamış ve cinsiyete duyarlı (*gender sensitive*) iklim değişikliği politikalarının önemi vurgulanmıştır. Bu araştırmalar arasında, bir güç ilişkisi olarak cinsiyetin iklim değişikliğiyle ilgili stratejileri nasıl etkilediği (Kronsell, 2017); iklim değişikliğinin cinsiyete dayalı boyutları ve kamu politikası konuları (Buckingham & Kulcur, 2017); iklim değişikliğinin cinsiyet ilişkileri üzerindeki etkileri (Nelson, Meadows, Cannon, Morton & Martin, 2002); adaptasyon ve güvenlik açığı (Kendall & Spang, 2020; Jerneck, 2018); aktivizm ve iklim değişikliği (Geiger & Swim, 2018) ve iklim adaleti (MacGregor, 2019) yer almaktadır. Fakat, bir önceki bölümde de belirtildiği gibi Türkiye’de çevresel adalet, iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet bağlantısı görülmezden gelinmekte bu konudaki çalışmalar özellikle Türkçe literatürde çok kısıtlıdır.

Kadınlar, üretimde, toplumda ve ev yaşamında sahip oldukları sosyal olarak inşa edilmiş (*socially constructed*) değerler, önyargılar, siyasal, ekonomik ve sosyal birçok nedenden dolayı oluşmuş toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle, erkeklere oranla daha marjinalleşmiş durumdadırlar. Hemen hemen tüm toplumlarda kadınları etkileyen olumsuzlukların nedenleri arasında, toplumda süregelen ataerkil kapitalist düşünce yapısı ve toplumun sermaye veya gücü elinde bulunduran belirli kesimler tarafından yönlendirilmesidir. Kapitalist ataerkil yapı, sermaye birikimini ön planda tutmakta ve sermayenin toplum içinde eşit dağılımı yerine, az sayıdaki insan arasında elde tutulmasını sağlamaktadır. Ataerkil sistem, kadınların daha az vasıflı işlerde tutulmasını (çalışma hayatına katılımlarının düşük olması yanında, kadınların kariyer olanaklarının az olduğu, daha az ücret alınan sektörlerde yoğunlaşmalarını) sağlayan bir mekanizmaya sahiptir, çünkü toplumun işleminde büyük rol oynayan çocuk ve yaşlı bakımı ve aile içinde yapılan yemek yapma, alışveriş, ev işleri gibi hergün tekrarlanan çalışmalar bir ekonomik değer olarak tanınmamaktadır² (Jaggar, 1983; Halford ve Leonard, 2001; Alvesson & Billing, 2009). Bunun yanında bu sistem, eşit eğitim ve eşit kariyer olanakları, eşit işe eşit ücret, çalışma hayatında kadınlara karşı yapılan ayrımcılık gibi hemen her kapitalist toplumda görülen sorunların çözümüne odaklanmadığı gibi, bunları yaratan mekanizmaları işletmektedir (elit sınıf yaratılarak, sermayenin ve böylelikle refahın küçük bir azınlığın elinde toplanması, bunların karar alma mekanizmalarını kontrolü ve toplum içindeki eşitsizliklerin artması). Devlet politikalarının sermaye tarafından etkilenmesi ve eleştirel çevresel adalet teorisinde de vurgulanan devlet kurumlarının görevlerini yapmayarak toplum yararını değil de sermayeyi elinde bulunduranlardan yana alınan kararlara örnek olarak, ülkemizde Kaz Dağları’na verilen büyük tahribat ve İkizdere taş ocağına karşı yapılan eylemlerin yasaklanması verilebilir (Euronews, 2021).

² Kadınlar ücretsiz bakım ve ev işlerine erkeklere göre yaklaşık 2,5 kat daha fazla zaman harcamaktadırlar (ILO, 2017).

Toplumsal cinsiyetin çevresel adalet literatüründe marjinal kalmasının nedenleri arasında, ölçek (*scale*) konusu da gösterilebilir (Buckingham & Kulcur, 2009). Buna göre, göçmenler ve siyahlar belirli coğrafi konumda ve grup halinde belirli yerleşim yerlerinde birlikte görülebilirken, kadınlar belirli bir yerde topluluk halinde değil de dünyanın her yerinde mesken ve ailelere dağılmış halde bulunmaktadır ve bu nedenle kadınları etkileyen sorunlar daha az belirgin durumdadır.

Konuyu feminist kurumsallık bakış açısından (*feminist institutional standpoint*) incelediğimizde cinsiyet nötr (*gender neutral*) olarak kabul edilen, içinde çevre politikalarını belirleyen devlet kurumlarının da yer aldığı kurumsal yapılar, kurallar, normlar ve uygulamalar cinsiyetçi ve cinsiyete dayalı politika ve etkiler üretmektedir (Kenny, 2007), çünkü bunların ürettiği resmi ve gayri resmi çalışma şekilleri ve uygulamalar kurum içinde ‘kabul edilebilir veya kabul edilemez davranış biçimlerini’ belirler ve bu hegemonik maskülen değerler ve davranış biçimleri çeşitli yaptırımlar yoluyla kabul ettirilir (Chappell, 2006). Kadınlar, çevre taban hareketinin çoğunluğunu oluşturup, kaynak sıkıntısı nedeniyle, uzun çalışma saatleri ve düşük maaş uygulamasıyla bilinen çevre sivil toplum örgütlerinin çalışanlarının büyük bir bölümünü oluştursalar da (Kulcur, 2013), özellikle Türkiye’de kadınların politika ve bakanlıklarda çevresel veya çevresel olmayan kararları etkileyen üst düzey yönetici rollerinde temsil oranı çok düşüktür (Külcür, 2020). Bu da, kadınların eşitsiz çevresel yüklerle (dağıtımsal adaletsizlik) maruz kalmalarına rağmen, karar alma ve gücü elinde tutan mekanizmalarda genelde eşit bir şekilde temsil edilmemeleri nedeniyle, kendilerini ve aile fertlerini ilgilendiren kararlara (prosedürel adaletsizlik) etki edememelerine ve bir baskı grubu olmadıkları için de seslerini duyurmada güçlük çekmelerine neden olmaktadır. Oysa, kurumsal yapıları değiştirmeden, bu kurumlar aracılığıyla oluşan cinsiyetçi politikaları değiştirmek mümkün değildir. Bu nedenle, 1995 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Kadınlar Konferansında kabul edilen toplumsal cinsiyet ana akımlaştırılmasının (*gender mainstreaming*) ülkemizdeki kurumlarda da bir an önce uygulamaya konulması gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet ana akımlaştırılması, mevzuat, politikalar veya programlar da dahil olmak üzere planlanan her türlü eylemin kadınlar ve erkekler üzerindeki etkilerinin her alanda ve her düzeyde değerlendirilme sürecidir ve nihai hedef toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaktır (UN, 2021). Toplumsal cinsiyet ana akımlaştırılmasının prensipleri arasında, hizmetlere eşit erişim, kadın ve erkeklerin karar alma süreçlerinde eşit derecede temsil edilmesi ve yönetim süreçlerinde eşit muamele görmeleri yer alır.

Bunun yanında, çevre sivil toplum örgütlerinin, çevre politikalarının oluşmasında bir baskı grubu olarak önemli olduğu bilinmektedir (Seager, 1993; Carter, 2007; Affolderbach, 2008). Gerek küresel, gerekse ulusal düzeyde, çevre sivil toplum örgütlerinin bazı önemli kanunların ortaya çıkmasında büyük rolü olmuştur. Buna örnek olarak, Birleşik Krallık’ta CPRE (Countryside Charity, daha önce Campaign to Protect

Rural England), Şehir ve Kırsal Kesim Planlama Kanunu'nun (the Town and Country Planning Act) 1932 ve Yapılaşma Kısıtlaması Kanunu'nun (the Restriction of Ribbon Development Act) 1935 ve Türkiye'de ise TEMA, 1998 yılında Mera Kanunu'nun TBMM'de kabul edilmesinde büyük rol oynamıştır (Kulcur, 2013). Buna rağmen, bu kuruluşların çevre kampanyaları incelendiğinde (Kulcur, 2013)³, kampanyalarının çevresel adalet konularına hemen hemen hiç yer vermedikleri veya var olan kampanyalarında da toplumsal cinsiyet bağlantısını göz ardı ettikleri ya da toplumdaki belirli patriyarsik rol dağılımını destekleyici kampanyalara imza attıkları görülmektedir (buna örnek olarak, toplumdaki geleneksel işbölümüne ve kadınların birincil bakıcı rollerine dayalı evde suyu veya elektriği daha tasarruflu kullanmalarını sağlayıcı kampanyalar veya kimyasalların çocuklar üzerindeki etkilerini içeren kampanyalarda kadın imajının kullanımı gibi) (Kulcur, et al., 2019). Bunun yanında İngiltere ve Türkiye'de yapılan araştırma, toplumsal cinsiyet kavramının çevre kampanyalarında göz önüne alınmasında bu kuruluşlarda bir direnç olduğunu göstermiştir (Kulcur, 2013). Bu da toplumsal cinsiyet ve çevresel sorunları, dolayısıyla çevresel adalet, ilişkisinin gözardı edilmesinde rol oynayabilir.

Konuya Türkiye bağlamında baktığımızda, özellikle son on yıldaki muhafazakar kamu politikaları (neo-muhafazakârlık) ile Türk toplumunun daha muhafazakar bir yönde hareket etmesi ve cinsiyete dayalı norm ve istihdam kalıplarının geleneksel cinsiyet rollerini derinleştirmesi ve bunun da toplumsal cinsiyet konusunu majinal bir konu haline getirmesi kaçınılmazdır.

SONUÇ

Çevresel adalet hareketi aktivizminde öncü rolü oynayanlar çoğunlukla kadınlar olmasına rağmen, marjinal kesimleri ve toplulukları etkileyen çevresel yükleri ortaya çıkarmayı ve sorunlara çözüm üretmeyi amaçlayan çevresel adalet literatüründe toplumsal cinsiyet bağlamında ülkemizde çok az çalışma vardır. Bu nedenle, iklim değişikliği bir çevresel adalet konusu olarak toplumsal cinsiyet açısından yeterince sorgulanmamakta ve iklim değişikliğinin kadınları etkileyen olumsuz ve farklı etkileri çevre politikalarında ve ulusal iklim değişikliği mücadele stratejilerinde yer almamaktadır. Oysa, iklim adaleti toplumsal cinsiyet faktörünü göz önüne alarak, yerel etkilere ve deneyime ve eşitsiz kırılmalara yönelik taleplere önem verilmesi halinde sağlanabilir. Bunun yanında, küresel ve ulusal iklim değişikliği politikaları, toplumsal cinsiyet faktörüne yeterince yer vererek, toplumdaki kesimler arasındaki farklı ve eşitsiz maruziyetleri göz önüne alarak, çözüm yolları bulmayı hedeflemelidir. Etkili çözümler ancak hem politikaların oluşturulması sırasında hem de etkilerin azaltılmasında bu tartışmaya kadınların da dahil olması ile bulunabilir.

³ Türkiye ve Büyük Britanya Çevre Sivil Toplum Kuruluşlarının kampanyaları ve çalışma şekilleri üzerine yapılan araştırma.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma kısmen İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası: 37697

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This study was partially funded by Scientific Research Projects Coordination Unit of Istanbul University. Project number: 37697.

Kaynaklar/References

- Affolderbach, J. (2008). ENGOs and environmental bargains: a comparative analysis of forest conflicts in Tasmania, and British Columbia, Canada: Simon Fraser University.
- Agarwal, B. (1992). The gender and environment debate: Lessons from India, *Feminist Studies*, 18(1), 119-158.
- Agarwal, B. (1998). The gender and environment debate, in: Keil, R., Bell, D., Penz, P. and Fawcett, L. (eds.), *Political ecology: global and local*, (pp. 193-219), London: Routledge.
- Agyeman, J. and Evans, B. (2004). “Just Sustainability’: The Emerging Discourse of Environmental Justice in Britain?’ *Geographical Journal*, 170(2), 155-164.
- Alcock, P. (1993) *Understanding poverty*, London: MacMillan.
- Alvesson, M. and Billing, Y. D. (2009). *Understanding Gender and Organisations*, London: Sage
- Bard, D. (2007). Exploring the joint effect of atmospheric pollution and socioeconomic status on selected health outcomes: An overview of the PAISARC project. *Environmental Research Letters*, 2(4).
- Barry, J. (1998). The emergence of ecofeminist political economy. *Environmental Politics*, 7(3), 150-155.
- Baysan, S. (1999). Bina İçi Hava Kalitesinin İnsan Sağlığına Etkileri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 2, 224-236.
- Beck, S., Mahdad, M., Beukel, K. and Poetz, M. (2019). Dissemination for Scientists A Value Capture Perspective. *Publications*, 7(3), 54.
- Bell S. E. and Braun Y. A. (2010). Coal, Identity, and the Gendering of Environmental Justice Activism in Central Appalachia, *Gender & Society*. 24(6):794-813.
- Bell, D. & Carrick, J. (2017). Procedural environmental justice. In *The Routledge handbook of environmental justice* (pp. 101-112). Routledge.
- Bell, K. (2014). *Achieving Environmental Justice*; Policy Press: Bristol, UK.
- Bell, S. E. (2013). *Our roots run deep as ironweed: Appalachian women and the fight for environmental justice*, Illinois Press.
- Bell, S. E., Fitzgerald, J., & York, R. (2019). Protecting the power to pollute: Identity co-optation, gender, and the public relations strategies of fossil fuel industries in the United States. *Environmental Sociology*, 5(3), 323-338.

- Boniol, M., McIsaac, M., Xu, L., Wuliji, T., Diallo, K. and Campbell, J. (2019). Gender Equity in the Health Workforce: Analysis of 104 Countries. World Health Organization retrieved from <https://apps.who.int/iris/handle/10665/311314> , Erişim Tarihi: 10.03.2021
- Brown, P., & Ferguson, F. I. (1995). "Making a big stink" Women's Work, Women's Relationships, and Toxic Waste Activism. *Gender & Society*, 9(2), 145-172.
- Buckingham, S., & Kulcur, R. (2009). Gendered geographies of environmental injustice. *Antipode*, 41(4), 659-683.
- Buckingham S., & Kulcur R. (2010). *Gendered Geographies of Environmental Injustice in Holifield*, R., Porter, M. and Walker, G., *Spaces of Environmental Justice*; Chichester: Wiley-Blackwells.
- Buckingham, S., & Kulcur, R. (2017). It's Not Just the Numbers: Challenging Masculinist Working Practices in Climate Change Decision-Making in UK Government and Environmental Non-Governmental Organizations, (p.41) in Cohen, M. G. (Ed.). *Climate change and gender in rich countries: work, public policy and action*. Taylor & Francis.
- Bullard, R. D. (1990). *Dumping in Dixie: Race, class, and environmental quality*. Boulder, CO: Westview.
- Bullard, R. D., & Johnson G. S. (2000). Environmental Justice: Grassroots Activism and Its Impact on Public Policy Decision Making, *Journal of social issues* 56(3), 555-578.
- Bullard, R. D. (2001). Environmental Justice in the 21st Century: Race Still Matters, *Phylon*, 49(3/4): 151-171.
- Can, F. (2018). İklim Politikasının Bir Aracı Olan Temiz Kalkınma Mekanizması Açısından İnsan Hakları, Adalet ve Hakçalık, *Kent Akademisi*, 11 (33), Issue 2, 295-304.
- Carter, N. (2007). *The Politics of the Environment Ideas, Activism, Policy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- CEE (2009). Council Conclusions on Climate Change and Development, 2974th External Relations Council Meeting retrieved from https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/gena/111278.pdf , Erişim Tarihi: 12.02.2021
- Chappell, L. (2006). Comparing political institutions: Revealing the gendered "logic of appropriateness". *Politics & Gender*, 2(2), 223-235.
- Chindarkar, N. (2012). Gender and Climate Change-Induced Migration: Proposing a Framework for Analysis. *Environmental Research Letters*, 7 (2), 25601.
- Clark, B., Auerbach, D., & Xuan Zhang, K. (2018). The Du Bois nexus: intersectionality, political economy, and environmental injustice in the Peruvian Guano trade in the 1800s. *Environmental Sociology*, 4(1), 54-66.
- D'Eaubonne, F. (1974). *Le Temps de L'Ecofeminisme (The Time For Ecofeminism) from Le Feminisme ou la Mort*, (translation by Hottell, R.) in: Merchant, C. (ed) 1994 *Ecology*, New Jersey: Humanities Press.
- Dasgupta, S.; Siriner, I.; De Sarathi, P. (Eds.). (2010). *Women's Encounter with Disaster*; Frontpage Publications: London, UK.
- Di Chiro, G., 1998 *Environmental justice from the grassroots: Reflections on history, gender and expertise*, in Faber, D. J. (ed.), *The struggle for ecological democracy: Environmental justice movements in the United States*, New York: Guilford Press, 104-136.
- Ducre, K. A. (2018). The Black feminist spatial imagination and an intersectional environmental justice. *Environmental Sociology*, 4(1), 22-35.
- Eberhardt, M. S., & Pamuk, E. R. (2004). The importance of place of residence: examining health in rural and nonrural areas. *American journal of public health*, 94(10), 1682-1686.

- Ekmekvegul (2019). Bergama'dan Kaz Dağları'na; Kadınlar hep en önde!. Retrieved from <https://ekmekvegul.net/gundem/bergamadan-kaz-daglarina-kadinlar-hep-en-onde> ' Erişim Tarihi: 17.06.2021
- Elmhirst, R. (2015). Feminist political ecology. In *The Routledge handbook of gender and development* (pp. 58-66). Routledge.
- Enarson, E. and Chakrabarti, D. P. G. (2009). *Women, Gender and Disaster: Global Issues and Initiatives*. New Delhi: SAGE.
- EU (2020). The situation of single parents in the EU Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs Directorate-General for Internal Policies Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/659870/IPOL_STU\(2020\)659870_EN.pdf#page=7&zoom=auto,-274,138](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/659870/IPOL_STU(2020)659870_EN.pdf#page=7&zoom=auto,-274,138) , Erişim Tarihi: 15.06.2021
- EU (2021) 2021 report on gender equality in the EU. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/annual_report_ge_2021_printable_en_0.pdf
- Euronews (2021) Rize Valiliği, İkizdere'de Cengiz İnşaat'ın taş ocağı projesine karşı yapılan eylemleri yasakladı retrieved from <https://tr.euronews.com/2021/05/16/rize-valiligi-ikizdere-de-cengiz-insaat-in-tas-ocagi-projesine-karsi-yapilan-eylemleri> ' Erişim Tarihi: 17.06.2021
- Fankhauser, S., & McDermott, T. K. (2014). Understanding the adaptation deficit: why are poor countries more vulnerable to climate events than rich countries?. *Global Environmental Change*, 27, 9-18.
- Geiger, N., & Swim, J. K. (2018). Gendered impressions of issue publics as predictors of climate activism. *Frontiers in Communication*, 3, 54.
- Greenbelt movement website. Retrieved from <http://greenbeltmovement.org/index.php>, Erişim Tarihi: 10.01.2021
- Griffin, S. (1978). *Woman and Nature: The Roaring Inside Her*, New York: Harper and Row.
- Güzel, B., & Sema, B. U. Z. (2019). "yeşil" yoksulluk, çevresel adalet ve sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1052-1069.
- Halford, S. and Leonard, P. (2001). *Gender, Power and Organisations*, London: Palgrave.
- Harrison, K. (2020). Political Institutions and Supply-Side Climate Politics: Lessons from Coal Ports in Canada and the United States. *Global Environmental Politics*, 20(4), 51-72.
- Hawkins, C. A. (2010). Sustainability, human rights, and environmental justice. *Critical Social Work*, 11(3).
- Holifield, R. (2012). Environmental justice as recognition and participation in risk assessment: Negotiating and translating health risk at a superfund site in Indian country. *Annals of the Association of American Geographers*, 102(3), 591-613.
- ILO (2017). *World Employment and Social Outlook: Trends for women*, retrieved from <https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/trends-for-women2017/lang--en/index.htm> , Erişim Tarihi: 11.06.2021
- IPCC (2014). *Climate Change 2014 Synthesis Report Summary for Policymakers*. Retrieved from https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/AR5_SYR_FINAL_SPM.pdf, Erişim Tarihi: 11.05.2021
- Islam, N., & Winkel, J. (2017). Climate change and social inequality, DESA Working Paper No. 152S T/ESA /2017/DWP/152 retrieved from https://www.un.org/esa/desa/papers/2017/wp152_2017.pdf, Erişim Tarihi: 11.05.2021

- IPCC (2018). Long-term Climate Change: Projections, Commitments and Irreversibility. Retrieved from https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/WG1AR5_Chapter12_FINAL.pdf , Erişim Tarihi: 11.05.2021
- Işık, Ö., Özer, N., Sayın, N., Mishal, A., Gündoğdu, O., & Özçep, F. (2015). Are women in Turkey both risks and resources in disaster management?. *International journal of environmental research and public health*, 12(6), 5758-5774.
- Jaggar, A. M. 1983 *Feminist Politics and Human Nature*, Oxford Rowman and Little Field Publishers
- Jerneck, A. (2018). What about gender in climate change? Twelve feminist lessons from development. *Sustainability*, 10(3), 627.
- Kaçmaz, F. K., & Özaydın, M. (2019). Sosyal Politika Disiplini Bağlamında Küresel İklim Değişikliği. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 10(2), 96-128.
- Kendall, A., & Spang, E. S. (2020). The role of industrial ecology in food and agriculture's adaptation to climate change. *Journal of Industrial Ecology*, 24(2), 313-317.
- Kılıç, s., & Tok, N. (2014). Geleneksel Adalet Anlayışlarından Çevresel Adalet Anlayışına. *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İstetme Fakültesi Dergisi*, 6(3).
- Kovancı, E. (2017). Kronik: Kadınların sürdürülebilir gelişme için örgütlenme deneyimlerinden ve toplumsal cinsiyet analizinden iklim değişikliğini anlamak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(2), 493-503.
- Kovancı, E., & Karakoç, D. Y. (2019). Bir güvenlik tehdidi olarak iklim değişikliği. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 344-357. Retrieved from <https://f Tatgın dergipark.org.tr/tr/pub/assam/issue/48907/592657>, Erişim Tarihi: 11.05.2021
- Krauss, C. (1993). Women and toxic waste protests: Race, Class and Gender as Resources of Resistance. *Qual. Sociology*, 16, 247-262.
- Kronsell, A. (2017). The contribution of feminist perspectives to climate governance. in *Understanding Climate Change through Gender Relations* (Ed. Buckingham, S. and Le Masson, V.), (p.104-120), Taylor & Francis.
- Kurtz, H. E. (2007). Gender and environmental justice in Louisiana: Blurring the boundaries of public and private spheres, *Gender, Place and Culture* 14(4), 409-426
- Kulcur, R. (2012). Environmental Injustice? An analysis of gender in environmental non-governmental organisations (ENGOS) in the United Kingdom and Turkey (Doctoral dissertation, Brunel University School of Health Sciences and Social Care PhD Thesis).
- Külçür, R., Buckingham, S., Ansell, N. (2019). Exposing the Lack of Gender in Climate Change Campaigns: Evidence from the UK and Turkey. *Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences*, 21(3), 923-942.
- Külçür, R. (2020). Gender As The Missing Component In The Turkish Climate Change Policies And Academic Papers, *İklim Değişikliği Politikalarının ve Akademik Makalelerin Toplumsal Cinsiyet Perspektifi Açısından Sorgulanması*. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 3(2), 287-312.
- Lai, J. Y., Staddon, S., & Hamilton, A. (2021). Technical experts' perspectives of justice-related norms: Lessons from everyday environmental practices in Indonesia. *Land Use Policy*, 102, 105234.
- İkcaracan, P. (2016). *Deconstructing Sexuality in the Middle East: Challenges and Discourses*. Taylor & Francis.
- Low, S. (2013). *Public space and diversity: Distributive, procedural and interactional justice for parks*. The Ashgate research companion to planning and culture. Ashgate Publishing, Surrey, 295-310.
- Low, S. (2016). *Spatializing culture: The ethnography of space and place*. Routledge.

- MacGregor, S. (2019). Zooming in, calling out: (m)anthropogenic climate change through the lens of gender. In *Climate Futures: Reimagining Global Climate Justice* Zed Books.
- Malin, S. A., & Ryder, S. S. (2018). Developing deeply intersectional environmental justice scholarship, 1-7.
- Martin, A., McGuire, S., & Sullivan, S. (2013). Global environmental justice and biodiversity conservation. *The Geographical Journal*, 179(2), 122-131.
- McCammack, B. (2017). *Landscapes of hope: Nature and the great migration in Chicago*. Harvard University Press.
- MedECC (2020). Summary for Policymakers. In: *Climate and Environmental Change in the Mediterranean Basin – Current Situation and Risks for the Future*. First Mediterranean Assessment Report [Cramer W, Guiot J, Marini K (Eds.)] Union for the Mediterranean, Plan Bleu, UNEP/MAP, Marseille, France, 34pp. Retrieved from https://www.medecc.org/wp-content/uploads/2020/11/MedECC_MAR1_SPM_ENG.pdf, Erişim Tarihi: 12.05.2021
- Mellor, M. (2000). Feminism and Environmental Ethics: A Materialist Perspective1. *Ethics and the Environment*, 5(1), 107-123.
- Merchant, C. (1996). *Earthcare, Women and the Environment*, London: Routledge
- Miranda, M. L., Hastings, D. A., Aldy, J. E., & Schlesinger, W. H. (2011). The environmental justice dimensions of climate change. *Environmental justice*, 4(1), 17-25.
- Nelson, V., Meadows, K., Cannon, T., Morton, J., & Martin, A. (2002). Uncertain predictions, invisible impacts, and the need to mainstream gender in climate change adaptations. *Gender & Development*, 10(2), 51-59.
- Nesmith, A. A., Schmitz, C. L., Machado-Escudero, Y., Billiot, S., Forbes, R. A., Powers, M. C., & Sloan, L. M. (2020). *The Intersection of Environmental Justice, Climate Change, Community, and the Ecology of Life*. Springer Nature.
- Nightingale, A. (2006). The nature of gender: work, gender, and environment. *Environment and planning D: Society and space*, 24(2), 165-185.
- OECD (2020). *Labour Force Statistics 2010-2020*. Retrieved from https://read.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-labour-force-statistics-2020_5842cc7f-en#page17, Erişim Tarihi: 11.05.2021
- OECD (2021). *OECD Economic Surveys: Turkey 2021*. Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-turkey-2021_2cd09ab1-en, Erişim Tarihi: 11.05.2021
- Oksanen, M., Dodsworth, A. & O’Doherty, S. (Eds.). (2017). *Environmental Human Rights: A Political Theory Perspective*. Routledge.
- Özel, A. (2015). Çevresel Aktivizm, Halkla İlişkiler ve Yeşil Aklama Üzerine Kuramsal Bir Bakış. *Selçuk İletişim*, 8 (4), 73-89.
- Peeples, J. A., & DeLuca, K. M. (2006). The truth of the matter: Motherhood, community and environmental justice. *Women’s studies in communication*, 29(1), 59-87.
- Pellow, D. N., & Brulle, R. J. (2005). Power, justice, and the environment: Toward critical environmental justice studies. *Power, justice, and the environment: A critical appraisal of the environmental justice movement*, 1-19.
- Pellow, D. N. (2017). *What is critical environmental justice?*. John Wiley & Sons.
- Pincha, C. (Çev: Keskin Demirel, D.) (2009). *Toplumsal cinsiyete duyarlı afet yönetimi. Uygulamacılar İçin El Kitabı*. (Kocaeli Üniversitesi Yayınları: 362, 11-76.
- Plumwood, V. (2005). *Environmental culture: The ecological crisis of reason*. Routledge.

- Pulido, L. (1996). A critical review of the methodology of environmental racism research. *Antipode*, 28(2), 142-159.
- Pulido, L. (2017). Geographies of race and ethnicity II: Environmental racism, racial capitalism and state-sanctioned violence. *Progress in Human Geography*, 41(4), 524-533.
- Rawls, J. (1999) Justice as fairness. In a theory of Justice, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts. Retrieved from https://www.consiglio.regione.campania.it/cms/CM_PORTALE_CRC/servlet/Docs?dir=docs_biblio&file=BiblioContenuto_3641.pdf, Erişim Tarihi: 10.04.2021
- Ringquist, E. J. (2005). Assessing evidence of environmental inequities: A meta-analysis. *Journal of Policy Analysis and Management: The Journal of the Association for Public Policy Analysis and Management*, 24(2), 223-247.
- Rocheleau, D., Thomas-Slayter, B., & Wangari, E. (2013). *Feminist political ecology: Global issues and local experience*. Routledge.
- Sanz-Barbero, B., Linares, C., Vives-Cases, C., González, J. L., López-Ossorio, J. J., & Díaz, J. (2018). Heat wave and the risk of intimate partner violence. *Science of the total environment*, 644, 413-419.
- Schlosberg, D. (2001). Three dimensions of environmental and ecological justice. Workshop: The Nation-state and Ecological Crisis: Sovereignty, European Consortium for Political Research Annual Joint Sessions. Retrieved from <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/5ef89598-7149-4b8d-82b3-567750b392f6.pdf>, Erişim Tarihi: 10.04.2021
- Schlosberg, D. (2004). Reconceiving Environmental Justice: Global Movements And Political Theories, *Environmental Politics*, 13(3), 517-540.
- Schlosberg, D. (2009). *Defining environmental justice: Theories, movements, and nature*. Oxford University Press.
- Schlosberg, D., & Collins, L. B. (2014). From environmental to climate justice: climate change and the discourse of environmental justice. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 5(3), 359-374.
- Schroeder, R., Martin, K. S., Wilson, B., & Sen, D. (2008). Third world environmental justice. *Society and Natural Resources*, 21(7), 547-555.
- Seager, J. (1993). *Earth follies: feminism, politics and the environment*, London: Earthscan.
- Seager, J. (1996). Rethinking the Environment: Women and Pollution, *Political Environments*, 3, 14-16
- Shiva, V. (1988). *Staying alive: Women, ecology, and development*, London: Zed Books
- Shrader-Frechette, K. (2005). *Environmental Justice Creating Equality, Reclaiming Democracy*, Oxford: Oxford University Press.
- Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of business research*, 104, 333-339.
- Sorensen, C., Murray, V., Lemery, J. and Balbus, J. (2018). Impacts and Policy Directions. *PLoS Medicine*, 15 (7). Public Library of Science San Francisco, CA USA: e1002603.
- Stein, R. (2004). *New perspectives of Environmental Justice: Gender, Sexuality and Activism*, New Brunswick: Rutgers University of Press.
- Stephens, C., Willis, R. and Walker, G. (2007). *Addressing Environmental Inequalities: Cumulative Environmental Impacts*, Science Report: SC020061/SR4. Environment Agency, Bristol. Retrieved from <http://www.staffs.ac.uk/schools/sciences/geography/links/IESR/downloads/cumulative%20impacts%20full%20report.pdf>, Erişim Tarihi: 11.03.2021

- Talu, N., (2017). İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet politika Belirleme Süreçleri, Yasama Dergisi, Yasama Derneği, Dünya Kadınlar Günü Özel Sayısı-III, 68-87.
- Taniguchi, H. (2006). Men's and Women's Volunteering: Gender Differences in the Effects of Employment and Family Characteristics, Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 35(1): 83-10.
- Tatgın, E. (2019). İklim Adaleti Kapsamında Toplumsal Cinsiyet Tartışması . Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi , 1 (1) , 104-118.
- Taylor, D. E. (1997). Women of color, environmental justice, and ecofeminism. Ecofeminism: Women, culture, nature, 38-81.
- Taylor, D. E. (2011). Introduction: The evolution of environmental justice activism, research, and scholarship. Environmental Practice, 13(4), 280-301.
- TC İklim değişikliği Eylem Planı (2011-2023). Retrieved from https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editorodunya/file/eylem%20planlari/Iklim%20Degisikligi%20Eylem%20Plani_TR.pdf, Erişim Tarihi: 11.03.2021
- UN (2009). Women, Gender Equality and Climate Change. Retrieved from https://www.un.org/womenwatch/feature/climate_change/downloads/Women_and_Climate_Change_Factsheet.pdf , Erişim Tarihi: 10.05.2021
- UN (2017). UN Women and the World Bank unveil new data analysis on women and poverty. Retrieved from <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2017/11/news-un-women-and-the-world-bank-unveil-new-data-analysis-on-women-and-poverty>, Erişim Tarihi: 19.03.2021
- UN (2020). Chapter 1 Inequality: Where We Stand Today retrieved from <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/02/World-Social-Report-2020-Chapter-1.pdf>, Erişim Tarihi: 19.03.2021
- UN (2021). Gender Mainstreaming. Retrieved from <https://www.unwomen.org/en/how-we-work/un-system-coordination/gender-mainstreaming>
- UN (2021). Introduction to Gender and Climate Change retrieved from <https://unfccc.int/gender> , Erişim Tarihi: 25.03.2021
- UN Women (2021). COVID-19 and gender data resources retrieved from <https://data.unwomen.org/COVID19>, Erişim Tarihi: 18.03.2021
- UNDP (2010). Gender and Disasters, Bureau for Crisis Prevention and Recovery. Retrieved from [https://www.undp.org/content/dam/undp/library/crisis_prevention/disaster/7Disaster_Risk_Reduction - Gender.pdf](https://www.undp.org/content/dam/undp/library/crisis_prevention/disaster/7Disaster_Risk_Reduction_-_Gender.pdf)
- UNDP (2016). Filling buckets, fuelling change, Ensuring Gender-Responsive Climate Change. Adaptation. Retrieved from <https://www.preventionweb.net/publications/view/50858>, Erişim Tarihi: 19.03.2021
- UNDRR (2021). Nepal: Why more women die in natural disasters. Retrieved from <https://www.preventionweb.net/news/view/73982>, Erişim Tarihi: 14.07.2021
- UNFCCC (2019). Differentiated impacts of climate change on women and men; the integration of gender considerations in climate policies, plans and actions; and progress in enhancing gender balance in national climate delegations, Synthesis report by the secretariat. Retrieved from https://unfccc.int/sites/default/files/resource/sbi2019_inf8.pdf, Erişim Tarihi: 14.07.2021
- Walker, G. (2011). Environmental Justice: Concepts, Evidence and Politics, Routledge.
- Walker, G., Mitchell, G., Fairburn, J., & Smith, G. (2005). Industrial pollution and social deprivation: Evidence and complexity in evaluating and responding to environmental inequality. Local environment, 10(4), 361-377.

- WEF (2021). Global gender Gap Report. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf, Erişim Tarihi: 19.03.2021
- WHO (2010). Social and gender inequalities in environment and health (EUR/55934/PB/1). Retrieved from moz-extension://d5f64104-6d6a-4b57-bd89-59d701cbd69e/enhanced-reader.html?openApp&pdf=https%3A%2F%2Fwww.euro.who.int%2F_data%2Fassets%2Fpdf_file%2F0010%2F76519%2FParma_EH_Conf_pb1.pdf, Erişim Tarihi: 19.03.2021
- Yesilgazete (2021). İkizdereli kadınlar sesleniyor: Neden bize bu çileyi çektiriyorsunuz? retrieved from <https://yesilgazete.org/ikizdereli-kadinlar-sesleniyor-neden-bize-bu-cileyi-cektiriyorsunuz/>, Erişim Tarihi: 19.07.2021
- Zelezny, L., & Bailey, M. (2006). A call for women to lead a different environmental movement. *Organization & environment*, 19(1), 103-109.